

M. G. S.
Academisk Afhandling
Och
Oeconomisk Beskrifning
Öfver

K U L S I A L A *(Tyrwändö)*

Ör s a m l i n g

I TAVASTEHS Län,

Med Wederbörandes Tillstånd

Under

Plantage DIRECTEUREN i Finland, Chemiæ PROFESSOREN i Åbo
samt Ledamoten af Kongl. Sw. Wet. Acad.

Herr PEHR ADRIAN
G A D D S

Anförande,

Utgifwen och försvarad

af

LARS PALANDER, Gabr. G.

Tawast: Sinne.

I Åbo Academiens Öfre Lärosal den 25 Junii 1767.
På wanlig tid, Förr Middagen.

A B D,

Tryckt hos JOH. CHRISTOPH. FRENCKELL.

Kongl. Maj:ts
Tro=Man och Krigs=Råd, samt Riddare
af Kongl. Swärds-Orden,
Wälborne

Herr OTTO ERNST
BOIJE.

Språklig wördnad och et tackfamt hjerta söka alltid tilfalle,
at kunna yppa deras åliggande. Tillåten då, Wälbor-
ne Herr Krigs=Råd! at jag i samma uppsåt här wägar
teknä Edert Wårda Namn. Billigt skulle jag skatta mig lycklig,
om jag wid detta tilfalle, håst på något sätt kunde ådagalä-
ga den synnerliga wördnad och Högaktning, som deß wördade
ynnest och de oräkneliga wålgärningar, med hwilka jag af Herr
Krigs=Rådet, helt oförtjent blifwit hugnad, hos mig åstadkom-
mit: Men en otillräckelig förmåga föränlåter mig at tyfslåten uti
et wördnadsfullt hjerta beprisa, hwad en omvänd fiäder ej för-
mår affkildra. Min ödmjukaste anhållan blifwer, at få erfara
et nytt rön, af Herr Krigs=Rådets gunst och wårda bewågen-
het, då närwarande arbete til et ringa prof af min outhörliga
wördnad Honom härmed tilågnas. Allmagten uppehålle Herr
Krigs=Rådet wid all sällhet! Sjårran ware ock den dag, då min
Fosterbygd, måste sakna en så wårdig, förtjent, och om det
Allmännas trefnad nitist Man! Framleswer med oföränderlig
wördnad

Wälborne Herr Krigs=Rådets
och Riddarens

ödmjukaste tjenare
LARS PALANDER.

Kongl. Maj:ts

Tro-Tjenare och Capitaine wid Sawastehus Låns

Regemente til Fot,

Wålborne

Herr **ANDERS BOIJFE.**

Sandthushållningen i Finland, har nu mera uti dese senare tider råkat et lyckligare tidehwarf, än fordem tima. Des wård blifwer ock ännu framdeles angelågen, så länge den ädla tankan af lysande efterdömen får witsord, at den gör sig af det allmänna altid på et utmärkt sätt förtjent, som, utom andra gagnande hushålls idrotter i synnerhet är angelågen om Åker- och Ångskötselens rätta rykt. Det är ej min lott at berömma Herr CAPITAINENS nit om en förbättrad Oeconomie i Landet. Den som känner Herr CAPITAINENS wårda tankesätt, är nog samt öfvertygad därom. Jag anhåller fast mera, at Herr CAPITAINE gunstigt tåckes anse denna teknade Beskrifningen öfwer min födslohygd, såsom et ringa prof af en wördnadsfull erkänsla, emot den stora gunst och de många wålgärningar, med hwilka Herr CAPITAINE mig alt ifrån mina späda år behagat gynna. Näst tillönskan af all sällhet och wålmågo, lefwer jag med fullkomlig högaktning

Wålborne Herr CAPITAINENS

ödmjukt tjenare

LARS PALANDER.

Fält-Bothållaren
Ädel och Högaktad

Herr ERIC JOHAN ANDERSIN,

Vice Lands-Secreteraren och Crono-Besallningsman:en
Ädel och Högaktad

Herr GUSTAF LEWANDER.

Det är en ej mindre öm än angelägen omständighet, at up-
på undfångne wälgärningar, tacksamhet bör wara en
otwungen påfölgd. Då til mitt första Academiska ar-
bete jag utwalt närwarande ämne, hwaruti jag teknat några
anmärkningar, rörande hushållningen i min Fosterbygd, så wo-
re jag aldeles känslols af min plikt, om jag ej tillika nyttjade
detta tilfälle, at betyga den ospränderliga erkänsla, som mit tack-
samma siene åtföljer, för de mer än många wälgärningar, med
hvilka I, Mine Gunstige Herrar! behagat tid efter annan
mig omfatta. Mine Herrar! I älsken hushålls witterlek; I
anseu för et oskyldigt nöje, at på alt uptänkeligit sätt kunna
förmå den lönande jorden at frambringa sina frukter. Uptagen
därföre benågit detta mitt yrke, wansett det ej, som wederbordt, af
mig i alt kunnat utföras. Med beständig högaktning förblifwer

Mine Gunstige Herrars

Hörsamste tjenare
LARS PALANDER.

S. I.

Rulsjala församling, är belägen i Tavastehus Län, öfre Särnåki Härad, och lyder under Hattula Sockn, samt finnes efter Theologie Doctoren och Professoren Herr JACOB CADOLINS på Hattula Prästgård, gjorde observation, ligga under 61 grad, 4 minuters Pole-högd. De anmärkningar, som Physices Professoren Herr ANDERS PLANMAN, mig bewågigt meddelat, utreda äfwen, att, wid Nahkoila by, härstädes, som ligger wid påf $\frac{1}{2}$ mil, norr om Hattula och $\frac{1}{2}$ mil åt sud-ost från Rulsjala Kyrka, han funnit Pole-högderna vara 61 grad, $5\frac{1}{2}$ min. wid påf. Af en enda Jupiters första Månes emersion, den han hatt tillfälle, at i Nahkoila observera, har han ock märkt meridian skilnaden vara, emellan Stockholm och Nahkoila 25 min. 9 sec. i tid, hwaraf följer at Nahkoila ligger 6 grad, 17 min. wid påf öster om Stockholms meridian.

Denna församling är $1\frac{1}{2}$ mil aflägen ifrån Tavastehus Stad. Gränzar åt söder och sud-ost til Hattula Moderkyrka

länat, åt väster til Salwola, åt nord-wäst til Särnäki, åt norden til Pälkäne, åt nord-öst och öster til Hauho Sökn.

At denne Församling i äldre tider utgjordt en särskild Sökn, är så mycket mera troligt, som både uti årtulliga Drottning CHRISTINAS, uthändigade Donations Bref på några egendomar härstädes til Ridderskapet och Adelen, som ock i flere gamla Hårads Handlingar, den tydeligen kallas en särskild Sökn. Men hwad tid den blifwit underlagd Hattula och fått namn af Tyrwendö Capell, såsom den i senare tider blifwit allmänt kallad, det kan man ej utreda. Skulle Gemene mans sägen äga grund, som påstår, at härstädes skedt början med byggnad af en Stenkyrka samma tid, som Sawastehus Slott och Moderkyrkan i Hattula blifwit upbygde, så har redan år 1250 denne ort utgjordt en särskild Församling, samt är det så mycket sannolikare, at Christendomen härstädes, redan så tidigt blifwit införd och stadgat sig, som at denne ort ligger nära wid Sawastehus Stad; härstädes äfwen ännu finnes en af urålder med gråstens byggnad upförd Sacristie. Denne Kyrka, såsom belägen inom det stora Frälse-Godset Leppis, nu mera Stiernsunds åkrar, har ock warit af de ryktbaraste Offerkyrkor i Landet. I senare tider har här endast warit en Träkyrka. Och är den nu warande, oansedt för 40 år sedan upfatt, nog bristfällig. I denne Kyrka öfwas och förrättas nu Gudstjensten på Finska; ibland äfwen på Swenska. Så wida här inga gamla Kyrko-handlingar äro at tilgå, så har man intet widare at förmåla om Ecclesiastike-förmål härstädes.

§. 2.

I anseende til denna Församlings Politiske Indelning, så uptages wäl af Assessor TUNELD uti des Swenska Geographie, Kulsiala ibland Nedre Särnäki Hårads Söknar. Men

Men häruti har stett et mistag; ty oansett med Moderkyrko-
länet Hattula, således förwetter, så har dock Kulsjala För-
samling, som nu kallas Tyrwendö Capell, både nu och af
ålder hört under öfre Särsmåki Hårad.

Efter en, år 1725 uti Lands-Contoiret i Helsingfors för-
fattad Summarisk Förteckning upå de i Nylands och Tavaste-
hus Lån befintelige Hemman och Mantal, så finnes Kulsjala
Sökn, uptagit til 13 Skatte, 74 Crono, och 5 Frälshemman,
tillsammans $62\frac{1}{2}$ Mantal, hwaraf $25\frac{1}{4}$ Mantal varit Cronan
behållne, $37\frac{1}{8}$ uptagne och $\frac{1}{2}$ Mantal öde. Men emedan häraf
en stor del är dels Wäskåne, dels Särsmåki Pastorater under-
lagt, så består allenast det utrymme, som til denna Beskri-
ning hörer, efter 1684 och 1685 årens provisionela affattning
af $31\frac{5}{8}$ Mantal. Och när Suontaka byn, som lyder under
nedre Särsmåki Hårad, för des nära belågenhet, än härtil be-
räknas, med des $12\frac{1}{2}$ Mantal, så utgör denne Församling nu
för tiden $43\frac{2}{8}$ Mantal.

Denna Församlings längd är ifrån nord-wäst til syd-öst
2 mil och 1000 alnar, uti en rätt lineä. Des bredd ifrån
nord-öst til syd-wäst emellan 13 och 14000 alnar.

Efter den Geographiske afmätning som Herr Ingenieuren
HANS LÖFVENDAHL år 1751 öfwer denna ort förrättat,
och hwilken Herr Commissions Landtmätaren PEHR KIELL-
MAN mig benågit meddelat, så finnes denna Församlings Area,
med alla sine twiste platser, (som utgöra 613 tunnlands Jord,)
bestå af 22320 tunnlands widd; hwaraf, sedan för Sjöar,
Bäckar och Wägar, 7853 tunnland afdrages, således behåll-
ningen blifwer af hela detta Capellgälds Jord och Mark,
14467 tunnland. Wid denne uträkning bör jag dock anmär-
ka, at Suontaka by med des betes och utmark, såsem än out-
redde, ei är inbegripen. Och som detta Capell, utom Suon-
taka består af $31\frac{5}{8}$ Mantal, och widden af Församlingens

Gord och Mark är 14467 tunneland, så belöper sig i denne Ort, på hwart helt Mantal af bättre och samre Mark med Åker och Äng inberäknade wid påß 465 tunnelandes utrykme.

§. 3.

Åf Sjöar, äro här endast märkwärdige, förutan twänne små träsk, Wanajanwesi stora sjö, som stöter nästan til hwar by i denna Församling. Denna Sjön är til längd och bredd af 1 mils sträckning, förr än Särämäki Sökn wid Jekala tager emot, då denne Sjö vidare sträcker sig ända til Walkefossi, men med en bredd, som på några ställen är knapt af $\frac{1}{2}$ mil. Ifrån Janackala Sökn, och desse orters wattungdrag, har denne Sjö et inlopp, genom en Ström, som flyter wäster om Stjernsunds Sätessgård och Kuljala Kyrka, samt leder den samma sitt watten förbi Tawastehus Stad, ned i Wanajanwesi. I denna Ström, är så stridt wattungdrag, at i den starkaste winter, den knapt finnes 14 dagar tilfrusen. Strömmens bredd är ungefär 15 famnar, til 6 a 9 alnars djuplek.

Utfallet för Wanajanwesi, med Särämäki Söarne, och alt det watten, som ifrån Mallaswesi och andra Väskäne Söknas Söar flyter nid igenom Walkefossi Forß, det blifwer wid Kuokala Ström och Forß i Lempälä Sökn; och har hela denna sträckningen och widdan af stora Sjöar af 7 mils längd ifrån Tawastehus til Kuokala, endast et gemensamt utlopp därstädes, hwarföre ock måstadelen af Tawastland, skulle efter hand blifwit dränkt och öfversvämmat af watten, i fall icke efter Rikens Höflost. Ständers högstpriorwårda Författning, genom nödig Strömmrensning, utfallet genom Kuokala Forß blifwit utwidgat. År 1757 gjordes härmed början, så wäl under Herr Landshöfdingens och Riddarens HANS HENRIC BOIJES, som ock Herr Krigsrådets och Riddarens OTTO ERNST BOIJES ständiga tillsyn. Och gjorde Allmogon härwid

wid så mycket mera frivilligt dagsverken, som nyttan af denna dräpeligå åtgård war ögonfönelig, och de därtill af dese Högwälbemålte Herrar på et utmärkt nitiskt, fogligt och öfvertygande sätt upmuntrades.

I denna Banajanwesi Sjö, finnes ganska många gräsrika och fruktbarande Holmar, och höra åfwen af dem: 20 stycken under Kulstala Församling. Ibland dessa kan Rätula Holmen för sin storlek anses måst för en särskild S. Den utgör i omkrets, uddarne emellan 9000 alnar och efter Wikar nes böjning 12000 alnar. Denna S, hwilken afdelas och genomskäres af en liten Nosse uti 2:ne torra platser, är bebodd af 2 Rusthåll och 1 Augments Hemman, med deras underliggande Läkare, och innehafwes nu den samma af Herr Krigs-Commissarien CARL JOHAN SAXBECK. Laminahari Holmen är märkwärdig för sin sköna och stora wårt af Lindar, samt finnes så här, som på Rätula och annorstädes i Församlingen, någon wårt af Ulm, hwilket träslag, allmänt annors på Finsta kallas Jalawa, men här för Rynnepå.

Åf Fiskar, som i denna stora Sjön äro mera sällsynte och märkwärdige, så bör jag först nämna *Silurus glanis*, Mahlfisken, och hwilken förut här warit bekant under namn af *Cobitis tenia*, Tånglake; Men i förleden Winter, då Herr Professoren KALM, medföljde Biskops-visitation, så är af honom denne Fisk besunnen wara den rätta, på Swenska kallade Mahlfisken, Af alla insjö-fiskar är den störst, och omformåles af Herr Archiat. och Riddaren VON LINNÉ i des Skånska Resa pag. 62, såsom mycket sällsynt fisk i Sverige. Den han sett, har endast wägt $1\frac{1}{2}$ Lbs. men sås här ibland til et Sk. pds wigt, så at flere förspar orar fordras til at dragga up den samma. Fisken är Swälgfisk, och kan swälga i sig de största Brävar. För sås här ock en och annan gång, samt en god art Bräven, i synnerhet, den som fångas wid Tyköla,

uti en toft af Mallaswesi södn, hwilken är ej sömre än den så allmänt ryktbara Hollola Bräken. För öfrigt är denna Församling en god Fisk-ort. Små Nors fångas här, straxt efter islofningen om wären til en myckenhet, äfwen af andra Söknars Inwånare; God stor Gös fångas då äfwen, samt skal den följa med Norsken, och som anmärkt blifwit, med mycken begärlighet nyttja den til sin föda.

Äf Minerale-Källor, så har Professoren, Herr PRÆSES, under des resa i Sawastland år 1763 igenom anstälte försök funnit Källan wid Sulkio Torp wara en *Acidula Martialis, Vitriolo fugaci*, eller at watnet innehåller en flygtig Järn-Vitrioll, samt har den sedermera med förmon af flere Söknens Herrskaper blifwit nyttjad til Surbrun. Sedermera har jag ock anställt prof på watnet i Korpue och Weräjän nißty Källor wid Lusi, af hwilka i synnerhet den förre är af samma art, som den föregående; men har starkare wattusprång. Parosfarlain lähde wid Mätkis och Hannulahyöri wid Wänala by, äro bägge mera Järnhaltige, eller *Acidula Martiales simplices*. På en under *Vetula* lydande Äng, finnes en Källa, hwilken Herr Medicine Doctoren BRÆMER undersökt, och tyckes äfwen kunna nyttjas såsom Surbrunns watten.

§. 4.

Äf Bergarter och Mineralier, som förtjena någon synnerlig upmärksamhet, har härstädes ännu icke stett några upräkter. Äf Bårg äro de högsta *Wermaswuori* och *Ängiswuori*, samt påstås at på det första, som ligger på gräns emellan *Hauho* och denna församling, man skal kunna hafwa i åsyn hela sin *Kyrkogård*.

Bårg-Christaller, *Christalli quartzosi*, de finnas af en tämmelig klarhet: men intet mycket stora, wid *Wesunda Bårg* get.

aet. I et Bårg wid Lusi by, har ock röjdt sig anledning på Blyerts, som til sin halt, framdeles närmare skal undersökas. Ferrum Argilla mineralisatum, minera intrinsece, colore ferreo, vel nigro ceorulescente, Mörkbrun Myrmalm; häraf tyckes til någon myckenhet vara tillgång i Kautalåhti Ång, hwilken lyder under Suotala by.

§. 5.

Dansett inga påliteliga rön härstädes, angående Klimatet, i anseende til warma och köld, blifwit anståndte, har dock årtarenheten wisat, at wårter, som tälja sin hembygd ifrån widt aflågsne orter, så wänt sig wid detta luftstreck, at de här rögdte all trefnad, och jämwäl hunnit til fullkomlig mognad.

Köld och nattfroster, hafwa härstädes allt sedan förra Ryfka wäldet, ej gjort någon märkelig skada. Uti hela Församlingen borde Lahdentaka, måst vara utfatt för nattfråster, emedan denne Fastigheten nästan allt omkring är omgifwen af Färr: men den är nu ock däröfve aldeles befriad, sedan desse Färr och sumpiga ställen genom Innehafwarens, Herr Krigsrådets och Riddarens OTTO ERNST BOJES, priswårda försorg blifwit bragte, dels til hårdwaks Ångar, dels ock til åker. Alt denna Församling å ena sidan är omgifwen af flön Banajanwesi, och å den andra af Bårg och Backar, det tyckes ock naturligt wis förhindra köldens wäldsamheter.

§. 6.

Wildt wärande trädarter, som utgöra Skogen härstädes, de äro i allmänhet: Tall, Gran, En, Furu, Björk, Al, Åsp, Rönn, Higg, Lind, Wide, Brakwed och Try. Lönn finnes åfwen på flera ställen. Hafel, Corylus, därpå är ock tämmelig tillgång i Församlingen; men än mera, uti nästgränsande

de Vålkåne SoKn, hwarest Allmogen åfwen drifwer någon handel med Håfel-nötter.

Willa Hyletrån påstås af några åfwen finnas i denna Församling. Med säkerhet kan man anse dem för en lemning af fordna tiders planteringar.

Alf, *Fraxinus*, Fen. Sarni. Af denna trädart finnes ock i Skogen wid Suontaka; men ån til större ymnighet i Satula by i Moderkyrkolånet, hwarest åfwen igenom inråttad deskillatio per descensum, Allmogen dåråf tireder et nyttigt lækemedel, eller deras, så kallade Sarnen terwa. Mogna Alf-kårnor, sönderstötta och lagde på Win, har man härstådes funnit meddela Winet, en alt för angenäm Aromatiff smak.

Ulm, *Ulmus*, finnes, som förr sagt blifwit, ej allenast här i Kuljala Församling til tåmmelig myckenhet, wid stränderne af sjön Wanajanvesi, utan ån til större myckenhet, wid Moderkyrkolånet i Hattula. Och som detta trädslag år ibland Nordens wackraste och förträffeligaste trädarter; des nytta i skogder, jämwål, ej mindre ån Askens, år stor och dråpelig, så wore det en högstnödig och nyttig publik anstalt, i fall på dese orter i Sawastland, hwarest det sielsmant wisar så mycken trefnad, Planterings Lundar af Ulm och Alf skulle anlåggas. Imedlertid, förrån detta kan stållas i werkställighet, så borde dese trädarter, wid plikt af mångfalt större witen ån Skogsordningarne innehålla, fredas för wåldsamt medfart.

För dem af mina Landsmän, hwilka åro hugade at inråtta Planterings hagar af dese ådla trädarter, wil jag i forthet anföra de upgifter, som Herr PRÆSES mig meddelt, til at med minsta kostnad upbringa dem til frodig wårt; och kan detta ske antingen igenom frösåning, telningar, eller ock af aflåggningar.

Ulm frön mogna här i Finland i medio Julii månad, til frösåning, och likna de samma til någon del frön på

Sy

Syra, samt kunna de då samlas i torrt wäder och nidsås om Hösten i slutet af September månad, en tum djupt i jorden, hållt i Sandmylla. De ligga 4 a 5 månader i jorden, innan de upgro, hwarföre det ej är någon förmön at utså dem om wären. Så wida dessa frön af wäder lätt fringspridas, så bör man noga påse på, när de äro rätt mogna. Dessutom finnas de ock ofta maskstungne och skadade, så at af en hel hjerdedels tumma frö, ibland ej mera än några hundrade plantor upgro, hwarföre det är säkraft at tilreda Planteringsfångar, hwaruti de säas uti $\frac{1}{2}$ twär hands djupa foror, och det så tätt, at frön ligga på hwarannan, dock i qwarter emellan hwar forä, hwarpå mulden sedan krattas löst igen, dock så, at ej fororna med fröen rubbas, samt sluteligen slätas fången med Klappträdet. Planterings fången öfwerhöjes ock glesst med små Enris, eller ock Ormbunkegräs, hwilka ej allenast gifwa skygd åt de upgående späda plantorne, utan ock främja den beqwäm ligheten at man med wighet kan watna Planterings fångarne, utan at jorden sköljes bort. Sedan plantorne et år upwuxit, utplanteras de största i ordentlig Trädskola, $\frac{1}{2}$ alm emellan hwardera, och 3 qwarter emellan raderna, så at man med gångskyffel kan gå däremellan. Widare putsas trädet til nödig högstammighet, och är ymnig watning nödig ifrån början til slut.

Igenom Alm telningar kan detta träd fortplantas, em man uppsöker dem i Skogarne, därest de af Almfrön upgrott, och insyttar dem i Planterings skolan. Med afläggningar kunna ock Almtrån ökas, i fall på något gammalt kroligt och wanwixt Almträd, man afhugger rötterna endast på ena sidan af Stammen, så at trädet måst faller ikull och lutar til jorden, hwarpå Kronan bredes ut, och fästes desqwistar med träkrokar i marken, samt kastas sedan på dem sandblandad svart mylla så mycket, at spitsarne af hwarje qwist, endast titta up utur jorden, då efter par års förlopp, rötter

Ämnes wid hvarje i mulden niddögq quist, hvilken då löfäs från Stammen, och planteras ut som andra träd. De Skott som gamla trån utskjuta ifrån jorden, äro på detta sätt äfwen mycket lämpelige til afläggningar. All annan slags afläggning med Alm, wil föga eller intet lyckas. Stammen af Almen, som på detta sättet fälles til afläggningar, bör ej lemnas qwar på marken, utan sedan afläggningarne rotat sig, bör den samma med alla des gröfre rötter utur jorden noga uptagas, es medan på hela Almen, i synnerhet desse senare, lemna det dräpeligaste ämnet för slögder och til inläggning för Skatulle makare.

Fröen på Äsk äro mogna i September månads slut. De utsås i October månad i sandblandad Lera, och ligga Äskfrön ibland öfwer 1 år i jorden innan de gro. Som Äsk wid roten uppkuter en ymnighet telningar, så kan den igenom dem äfwen mycket lätt forplantas.

I fall man ej wil göra sig möda med ordentelig Plantes rings Skola, med desse bägge trädarter, så kan man icke des mindre främja deras forplantning på det sättet, at sedan man utvalt sig et frodigt, wåkvuxit Äsk eller Almträ, så omgårdas det i rundel eller fyrkant, til 3 a 4 famnars distans i från sjelfwa Stammen, hwarpå man med en spade inom denna hägnad, gräfvor up jorden til en 4 tumms djuplek, eller ock därstädes endast wänder om torfwen rundt ifring trådet, då des mogna frön ärligen så sig sjelf i den upwända jorden, hvilka, sedan de krattas nid i mulden, upgro däräs til ymnighet små trån, hvilka efter behag, sedan på andra ställen kunna utsåtas. I fall Almen således sjelf fått utså sina trån, så bör det stället, hwarest de i mulden blifwit nidkrattade, några gångor watnas, då de befordras til des säkrare grodd, och frodigare värt.

Åf Frutices finnes här Swarta och röda Winbår. De förre wåra allmänt wid Åar och bäckar, och de senare äfwen på några ställen, i synnerhet wid Stjernsunds Ångar och Skogsbackar.

§. 7.

Sedan man uti §. 2. wisat detta Capellgålds omkrets och innehåll, är nu nödigt at anmärka, huru många tunneland bördig Åker och Ång öfwer hufwud här finnes och i hwad mon upodlingar skedt i dese senare Åren. De måtningar, som efter Rikens Höglofliche Ständers Författning af Geographiske Commissions Landmätaren härstädes verkställes, äro ej Geometrice ännu så sluteligen fullföljde, at man i det nogaste kan weta antalet af den mark, som härstädes är uptagen til Åker. Igenom samlad underrättelse af Ålverne i hwarje By i denna Församling, har jag dock inhämtat at Åkren af bättre och sämre jordmon, som af Inwånarena nu häfdas och brukas utgör tillsammans 958 tunneland, hwar ibland jämnväl de nya upodlingar, som inom 15 a 10 år blifwit uptagne och utgjöra 158 tunneland, äro inväknade. Och som hela Församlingen består af $43\frac{2}{3}$ mantal, så följer häraf at hwart Mantal i denna Församling nu wid påf åger något öfwer 20 tunneland åker. Men förutan det at ågorne för hwarje by särskilt äro mycket skiljaktige til storleken; alla icke eller warit lika slitige och arbetsamme med nya upodlingar, så upkommes häraf dock någon olikhet i sår för Mantals hwarje åkermark. Åf dem som med synnerlig utmärkt heder gjordt sig af denna orten förtjent, igenom löfande efterdömen i en god och förbättrad Landhushållning, samt en myckenhet upodlingar af Åker och Ång, så bör framför alla med synnerligt loford nämnas Herr Krigs-Rådet och Riddaren OTTO ERNST BOIJE, samt Herr Capitaine ANDERS BOIJE, af hwilka den förre innehafwer Landtaka Gods, bestående af twänne berusta-

de Sälörver, jämte et Skattehemman, hwarvid han i senare ären uptagit 21 Tunneland ny åker, samt för nya Torpställen upodlat 28 Tunneland; tillsammans 49 Tunneland, ny Åkerjord. Herr Vice Lands-Secreteraren och Crono-Besallningsman GUSTAF LEWANDER, har likaledes, sedan år 1764 Storskifts delningen för sig gått, i Lust by, jämte Herr Krigsrådet uptagit 16 tunnors land ny Åkerjord. Och wore i denna Församling, på de mästa ställen icke sällre, om ej bättre anledningar til ny åker upodling, allenast flere wille widlägga lika drift och slit wid åkerbrukets uphjetpande, som af desse Församlingens wårda Herrar Ledamöter skjedt.

Åkerjord är den måst råddands åkerjord i denna Församling, med åfskiuiga blanningar. Wid Lust och på några andra ställen finnes Sand- och Mobblandad mylla. Åkrarna hafwa måst stadels sitt låge emot solen, och ligga wid sjön Wanajanwesi, som genom sina intwiklar fröter måst til hwar by i denna Församling; samt är åkern, så här som allmänt i Landet fördelt i twänne delar, af hwilka den ena ligger i träde, då den andra wåxer. Därför måstadelen af åkrarne utaf naturen hafwa et fulrigt och sluttande låge, så äro de i allmänhet dock mindre dikade än wederbordt, hwartil i synnerhet varit orsaken till det, hwarigenom åkrarne härstädes, som måst lyda under stora Byar, blifwit i så små tegar fördelte, at Åboerne ansett för stor förlust at genom behörigt dikande göra sina små tegar mindre än de förut varit. Genom Storskifte blifwer denna olägenhet nu mera utur wågen rögd. På Lahdentaka äro åkrarne wäl dikade, och alla diken gå uti en rät linea öfwer hela åkern, samt ligga de 25 alnar ifrån hwarandra. Förutan det Åkren härstädes måst gjödes med det som samlas i ladugården, så nyttjas äfwen därtill mycket sönderhuggit Granris. Men sedan Skogen både genom Swedjande och annors blifwit mycket medtagen, så hafwa trefne Åboer äfwen med förmon, birjat nytta samlad dy och kårjord, til gödsel på Åkrarne.

månhet utföres gödselen i små laf på åkren om wintren, hwar af, igenom wårwatnet i synnerhet på stuttande åkrar, den måsta must borsköles. På Lahdentaka utföres måsta gödselen om Sommaren, och då åfwen strart nidplöges. Efter det ock någon gång om wintren, så lägges gödseln i stora höggar på åkerstycken, hwilka med halm eller granris til wåren öfwerfylas. Hery Krigs-Rådet har åfwen på Lahdentaka den artiga inrättningen, at ut Ladugården finnes en gjöl och grop, hwaruti alt gödswatten nidsilas. Denna fülles med spånor, mull, torf, och allahanda affkräden, som ifrån köket och gården hela året öfwer kunna samlas, samt strös något kalk och affa däribland, at så mycket bättre främja förrutnelsen; Håret blifwer en dräpelig gödsel på åkren, och utogs åfwen i förledit år utur denna gjöl 450 laf gjödnig. Åkerlöeningen sker här måstads endast twänne gånger, men på Lahdentaka plöges åkern altid trenne resor. Första gången sker det om wåren, förr än korn utsådet sker; 14 dagar därpå sladdas åkern och plöges andra gången. Om Hösten sladdas åkern, i fall därpå råg skal säas, sedan harswas, om åkern sådant tarfwar, och sist plöges den tredje gången. Alla wantiga Sädeslag säas här på Orten, och finnes åkrarnas affastning på så ställen gå öfwer 9 kornet. På Lahdentaka har man fått til 13 a 14 kornet efter råg utsåde.

§. 8.

Åf Wanteringar, så äro Humlegårdar af de äldsta härstädes, samt har icke allenast hwar by til egit husbehof, utan ock något til affalu: samt är Humlan af den bättre sorten i Sawastland. Lin och Hampy utsås och brukas endast til husbehof; Bohwete Cultiveras ock något af en del Ståndspersoner. Tobak planterar hwar Bonde måst til egit behof. Ifrån Lahdentaka har ock något blifwit såldt. Uti de trågårdar som härstädes finnas på Stjernsund och Lahdentaka, wisa Kiens

bärstrån, Pårön, Plommon och Äppeltrån, samt Stickebärs-
buskar, med hvita, röda och swarta Winbär, en god fram-
gång och trefnad. Potatoës och Lins med en hop köksväxter,
hafwa i synnerhet, förutan andra Stånds-personer, Herr Krigs-
Rådet och Riddaren BOIJE, samt Herr vice Lands-Secretera-
ren LEWANDER til en myckenhet upført. Alla Bønder haf-
wa sina Kålgårdar, och Roswor utås, jämte Dottrågen i
Swedjor.

§. 9.

Ängarne bestå härstädes måst af Hårdwall. En del färr
och flymosor nyttjas äfwen til höslag. Som Geometriske af-
mätningen öfwer denna Församling icke ännu tillfullo för sig
gått, så kan man icke eller så noga utsätta tunnelandet af den
mark, som härstädes brukas til Äng och Mullbete för kreaturen.
Igenom tämmeligen pålitelig underrättelse, är mig dock kunnigt,
at ängarnes afkastning efter medelmåttig höväxt, i denna För-
samling til det minsta bestiger sig til 1228 Älmars* Hö. Och
som denna Församling består af $43\frac{2}{3}$ mantal, så belöper sig
håraf något öfwer 30 Älmars Höväxt på hwar mantal. Men
som efter Hemmanens särskilta häfd och nyttjo-rättigheter, samt
tid efter annan skedde upodlingar, Antalet af ängsmark för
hwarje Hemman i sår, dock är mycket olika, så har håraf händt,
at i denna Församling finnes hemman, hwilka innehafwa öfwer-
flödig Äng, såsom: Kartans Ruskhåll i Månala, hwilket til
det minsta äger 60 Älmars äng til årligt höslag, då däremot
flere andre Ruskhåll härstädes knapt äga hälften däremot. För
öfrigit, som et tunnelends ängsmark härstädes kan anses wid påf
af $\frac{2}{3}$ Älms hö afkastning, och man, af de anledningar, som
rögdt sig wid Storckisten, funnit denna Församlingens ängs-
mark

* Med Älm förstås här ungefärligen 2 Winterlas, som tillsamman innehåll-
la 60 Lippund Hö.

mars utgöra 2180 tunneland; så finner man äfwen häraf, at när 5 tunneland ång, wederbörligen beräknas emot 1 tunneland åker, det i brist af nödige ångs upodlingar, ännu saknas 2610 tunneland ångsmark, förän emellan åker och ång, efter en wätgrundad hushållning, blifwer et behörigt förhållande. Måsta delen af mina Landsmän bör jag altså råda, at håldre hafwa i affigt, at igenom nya upodlingar, öka ången än åkren. De så ångs upodlingar, som här nu förekomma, äro måst skedde wid sådana hemman, hwilka innehafwas af Stånds personer. I synnerhet har Herr Krigs Rådet och Riddaren BOIJE, Herr Fändricken GABRIEL JOHAN GARDIEMELSTER, och Herr Krigs Commissarien CARL JOHAN SAXBECK föregått andra häruti med lysande efterdömen. Man wil endast til wedermåle därpå nämna at Herr Krigs Rådet låtit upåtaga Kapo Låre både til 10 tunneland åker, som ock til ång af 10 åhmars aflastning, ehuruwål denne tract ej långesedan warit så af watten öfwerhöljder, at man därstädes på de flåsta ställen kunnat ro med båt. Watnet häraf, har måst i genom diken blifwit afledt; samt är äfwen Herr Krigs Rådet härstädes den första, som med rothuggning så wid detta, som Allasuo Låre, wid Lusi, jämte Herr vice Lands Secreteraren LEWANDER, börjat ångsrodning. De försök han anställt med ångars plögning och gödning, hafwa äfwen ei mindre, än som de uppå Haga ång inrättade twänne wattudammar, hwariges nom Wärwatnet hålles qwar på ångarne til wid påf medio Maji, tydeligen ådagalagt en dräpelig nytta.

§. 10.

Wid denna ortens Boskaps skötjel, har jag intet märk wärdigt at anföra, utan fast mera måste bekänna, at i denna hushålls gren brister hos en stor del af mina Landsmän en mycket nödig kunskap. I denna Församling och härifrån wida re åt Åbo Län, nyttjas allmänt Orar til försör; Men i de an

andra nästgränsande Sotnar, anses det för skam och nesa, at drifwa en oye. Fåren äro små och grofullige, af den allmänna Finska arten. Herr Krigs-Rådet BOIJE, underhåller dock på Lahdentaka et Schåteri af 150 Får, dels Spanska och Engelska, dels blänningar af bägge. Förutan wanligt fleke, födas de med Hö, M- och Mplöf, samt litet Hafra. Långhalm brukas här äfwen aldrig för Bostapen, utan ständigt sönderhuggen, hwilken påspädd, lägges i krubbox, til nytjande. På några Bondehemman i Suontaka, finnes ock Spanska och Tyska Får, samt äfwen annorstädes hos några Ståndspersoner. Getter brukar allmogen til myckenhet; men på Lahdentaka finnes inga, utan endast några af Angoriska slaget.

Bostaps sjukdomar och Häst-störtningar, infalla här gemmenligen om Sommaren, efter mycken stark hetta och torrka. Orsaken, hwarföre de ofta widt utbreda sig, är säkrast den, at slike döde Creatur ej så djupt nidgrafsas i jorden, som wederbörde. Herr PRÆSES har under sina resor, såsom Plantage Directeur i Landet, funnit, at år 1762 då Bostapen mycket störte wid Almola by här i granskapet, så hade på den förgiftiga örten Cicuta, igenom det at watnet ifrån sjöstränderne owanligen uttorrkat, deß rötter blifwit försatte til förruttneise, hwilka förorsakade på watnet en blåaktig fet hinna, ej olik den som plågar ibland finnas öfwer Marcialiske Surbrunnar. Om man tager friska rötter af Cicuta, och får där af några bitar, samt kastar dem i watnet, så kan man ock tydeligen se, huru den saften, som flyter ur porerne på denne wårtens rötter, straxt öfwerdrager wattungbryn med en sådan blå hinna. Denna ört lärer altså kunna anses, at äfwen ibland smitta sjelfwa watnet med sit förgift.

§. II.

J anseende til denna Församlings wackra beldgenhet, så har framför andra orter ej ringa del Herrskaper härstädes förskaffat

Kaffat sig Fastigheter och utvalt denne ort til sit Hjemvist, så at i detta lilla Capellgård*, nu finnes et antal af 55 Stånds- personer. Efter förlødit års Tabellwerk, så befantis härstädes 1129 personer, af kön och ålder; nemligen: Gift folk, Mankön 198, Qwinkön 198. Uinklingar 8, Uinkor 53. Ogifte öfwer 15 år, Mankön 112, Qwinkön 128. Barn under 15 år, Mankön 228, Qwinkön 204. Enär desse 1129 personer delas emellan $43\frac{2}{3}$ mantal, så finner man at härstädes äro wid på 25 personer på hwart mantal. Enär man åter af dessa 1129 afdrager för Stånds personer, Alderstigne, Bräcklige och Barn 516 personer, så blifwer den arbetande folksstyrkan härstädes 14 personer på hwart mantal.

Att folknummern, härstädes i desse senare åren ansensligen föröklat sig, kan af följande årens Summariske Tabell tydligt inhämtas.

Årtal.	Mankön.	Qwinkön.	Summa.
1750	397	450	849
1751	418	464	882
1754	453	530	983
1757	411	483	894
1760	450	523	973
1763	513	533	1046
1766	546	583	1129

Fölgakteligen har Folknummern härstädes inom 16 år fått en tilökning af 280 Personer.

Följande Tabell utmärker huru stor mortaliteten af Män och Qwinkön varit hwarje år i denna församling, uppå föres nämnde 16 års tid.

Årtal.	Födde.		Döde.	
	Mankön.	Qwinkön.	Mankön.	Qwinkön.
1750	13	16	11	7
1751	8	16	8	12
1752	19	16	11	10
1753	11	15	13	10
1754	13	20	6	5
1755	17	20	8	14
1756	13	13	20	26
1757	13	11	13	18
1758	18	20	10	9
1759	15	18	6	9
1760	12	23	6	9
1761	26	17	23	19
1762	18	18	6	14
1763	17	20	11	17
1764	23	20	7	13
1765	16	23	6	15
1766	18	18	15	18
	280	304	180	225

Märkwärdigt är, at ifrån år 1754 til år 1757 antalet af folknummern härstädes på 87 personer varit mindre, såsom den första Tabellen utwisar, och at efter den senares innehåll år 1756,

1756, 20 personer mera blifwit döde än födde. Ingen annan orsak är här på orten bekant, än at förenämde är denna orten besvärades mycket af rågn och wåta, som hindrade både utsåde, wårt och mognad af Råg och annan såd, och hwilket sedan förorsakade, en allmän miswårt och brist på föda i denna församling, samt gaf inbyggarena anledning at nyttja en wanlig och ofientlig spis til föda, eller ock en ornad och förskänd såd, som af Cronan från Sawastehus Magazin til de nödlidande utläntes. Detta ock med flera omständigheter, wisar tydeligen, huru angelägit åkerbrukets råtta håfd är för Sawastlands Inwånare, samt beror härstädes Wenige mans måsta trefnad och sällhet uppå des bestånd och upkomst.

§. 12.

Öf Publiska Politiska inrättningar, så bör jag sluteligen nämna Inrättningen af *Solne-Magazinet* härstädes, hwarmed inwånarena gjorde början för trenne år sedan, och består nu det samma af 30 a 40 tunnor Såds samling och insättning.

Likaledes har igenom Rikens Högstoftige Ständers författning, Herr Krigs-Rådet och Riddaren OTTO ERNST BOIJE, samt Herr Capitaine ANDERS BOIJE, här i församlingen inrättat *Spinneri-skolor*, at inöfwa Landets Inwånare i den finare Linne-spånaden och Linne-planteringen, och underhålles här nu årligen wid på 20 personer i sådan flögdeöfning, hwilka, Sedan de lärt sig däruti behörigt handslag, så fringspridas de i Landet, at därem underrätta andra ortens Inbyggare. Efter den underrättelsen, som Herr CARL ZITTING, hwilken gör biträde i styrelsen, wid spinneri-skolan, mig behogat meddela, så har jag funnit, at 291 personer redan finnes, utom *Spinneri-Skolan*, som åtagit sig at årligen spinna garn til 10, 12 a 16 strängars snulet, och til hwilka *Spinräckor* och

Hasp

Häflar ifrån Landtaka blifwit lemnade. Herr Krigsrådets goda anstalter och outtvötteliga drift härwid, slystande på Linné Manufacturernes upkomst i Tavastehus, som efter dess anläggning och inrättning redan bestå af 24 Wäffstolar, utmärka till allmänt nöje, at han wärdigt uppfyller den affigt, som af Riksfens Höglofliche Ständer med denna priswärda inrättning till landets förmon är påsyftad.

* Detta Tapell, som nu kallas Tyrwändö, har till namnet sit ursprung af Fincka orden Turu och Wando, det ar: en ledtler bugt eller Inwil af en Sid; och som Wan på Gdthista utmätler watten, så lærer man här få igen någon likhet emellan dese bägge Språten.

G. A. A.

